

a bujkálás, ez a felelőség alól kitérés azon méreg ..., melyet most a társadalomban mindenütt látunk, mely mindenütt, minden téren visszavonást kelt és a közszellem egészséges megalkotását lehetetlenné teszi.”

Hogy Herman Ottót mennyire izgatta, foglalkoztatta a sajtó felelőségének, becsületének ügye – hiszen közéleti szereplését éppen hírlapírással kezdte Kolozsvárott – mutatja, hogy majd egy évtized múlva, 1893-ban újfent visszatér egy csak ennek a témának szentelt beszédben a sajtó helyzetére és felelőségére. Némi nosztalgiával említi, hogy a régi újságírók jellem tekintetében megbízhatók voltak. A valóság persze összetettebb, de most ennél ne időzzünk, nézzük inkább végkövetkeztetését: „Mindennapi dolog, hogy a sajtó munkásai és emberei, a kik ma a kormánypárti orgánumokban a botnak vastag végével ütnek, holnap már odakerülnek az ellenzéki vastag véghez, hogy visszavágnának a vékony végével ...” Szavai mintha ma is érvényesek volnának.

Beszédeiben újra és újra visszatér a sajtóra. Utolsó parlamenti ciklusában, 1895 novemberében az ülések nyilvánosságának fontosságát hangsúlyozza és az azokról szóló hírlapi tudósítások korrektségét hiányolja. Követeli a ház tárgyalásainak teljesen objektív közlését oly módon, hogy azokhoz széles kör férhessen hozzá és alkothasson magának a törvényhozásról hű, tiszta képet. A szóban forgó tárgy közhasznú célját és ne egyéni érdekeket vegyen figyelembe, mert így fontos kérdések felett siklik el, azok lényegéről egy szót sem szól, legfeljebb csak taxatíván sorolja fel őket. „Ellenben ... mindazt, a mi pikáns, a mi botrány, a mi személyes ügy, szakaszokra osztva, mint bizonyos rémregényekben úgy tálalja fel a sajtó” – hangsúlyozza.

Képviselői szereplésének vége felé 1894 márciusában két alkalommal is foglalkozott Kossuth Lajos halálával, hivatalos temetését szorgalmazta a monarchia vezetőállama és az uralkodó rosszallása ellenére. Ugyanakkor szorgalmazta könyvtárának megszerzését. Ez utóbbi tevékenységéről Sáfrán Györgyi írt ugyan (Magyar Tudomány, 1960.), de a részleteket nem árt feleleveníteni az eredeti forrás, a parlamenti

beszéd segítségével. (Megjegyezni kívánjuk, hogy Kossuth könyvtárának hazahozatala nem ismerhető meg csupán Herman beszédéből. A vitában többen is véleményt nyilvánítottak pártpolitikától nem mentesen.) Az ügyhöz „mint az ügynevezett Kossuth-könyvtár bizottságának egyik tagja, az elnök, Eötvös Károly képviselő-társam távollétében” szolt hozzá 1894. március 20-án: „Kossuth Lajos, Magyarország volt kormányzója engem tisztelt meg azzal a bizalommal, hogy ehhez a dologhoz a konszenzusát megadja.” Ő gyűjtötte az adakozási összegeket, méghozzá igen rövid idő alatt és – Kossuth kívánságának megfelelően – kizárólag a pénzintézetektől. A dolognak azonban híre ment és egyenileg is kezdtek adakozni, többek között képviselő társai. Lényegében ebből lett a vita, mert akikhez nem jutott el a hír, úgy vélték, hogy pártpolitikai okból rekesztették ki őket. Mivel Herman Ottó gyűjtötte az adakozási összegeket, így természetesen a támadásokat is magára vette. Kossuth „szorosan bizalmas” levelének egyes részleteit ismertetve utasította vissza mély fájdalommal, a méltatlan támadásokat és sajnálta, hogy ez a dolog egyáltalán a képviselőház elé került, mert „nekem meggyőződés, hogy ez az ügy nem is tartozik ide”.

Herman Ottó sokarcú tevékenysége közül – Szabadfalvi József könyvének köszönhetően – most a sajtó- és könyvtártörténeti vonatkozásokra is fény derült. Ez könyvének el nem múló érdeme.

KÓHEGYI MIHÁLY

Holter, Kurt: Buchkunst – Handschriften – Bibliotheken. Beiträge zur mittelalterlichen Buchkultur vom Frühmittelalter bis zur Renaissance, herausgegeben von Georg HEILINGSETZER und Winfried STELZER. Band I–II. Linz, 1996. Landesverlag. 1291 1. (Schriftenreihe des Oberösterreichischen Musealvereins-Gesellschaft für Landeskunde Bd. 15–16.)

A 85 éves Kurt Holter az európai könyvtudomány egyik olyan nagy élő tudósa, akihez fogható aligha adatik még egy a szakmá-

nak, amennyiben a munkásság és a személyiség jellegéhez a történetileg meghatározott életpálya is hozzátartozik. Holter lényegében magántudós maradt és az európaiságot talán utolsóként tudta szervesen összekötni a múlt századi osztrák Heimatkunde hagyományaival. A felső-ausztriai welsi kereskedő-patriciuscsaládból származó fiatalember a bécsi egyetemen orientalisztikát és művészettörténetet tanult, majd a nagynevű Osztrák Történeti Kutatóintézet (Institut für Österreichische Geschichtsforschung) növendéke lett, ahol több későbbi kiválóság mellett Csóka Lajos OSB is tanultársá volt. A háború előtti években a bécsi Nationalbibliothek gyakornoka lett, de már három év után a katonaság és a fogság következtében. Ezután már a családi vállalkozás irányításában vállalt szerepet, a tudomány a szabadidő nemes szenvedélye maradt.

A jubileumra kiadott két, album alakú vaszkos kötet a 121 tételt számláló Holter-bibliográfiának (XXI-XXVIII.) 51 tanulmányát tartalmazza gazdag illusztrációs anyaggal. A dolgozatok jórészt nehezen hozzáférhető helyi folyóiratokban, kongresszusi aktákban, kiállítási katalógusokban, évkönyvekben, tanulmánykötetekben jelentek meg. A tanulmányokat a kötetek kiadói tematikus csoportokba, ezeken belül a megjelenés időrendjébe osztották. Az első kb. tucatnyi munka koraközépkori, 8–9. századi illuminált kéziratokkal, egyes darabokkal, ritkábban egy-egy kódexcsoporttal foglalkozik. Jelentős, összefoglaló tanulmány ezek között az Alpokon inneni scriptoriumokban készült, mintegy kétszáz korai Biblia-kéziratot elemző munka.

A tanulmányok második, nyolc munkát felölelő csoportjának témája a kötetéstörténet, ami Holter munkásságának egyik fő kutatási területét képezte. Magyar szempontból is fontos, terjedelmes tanulmány ebben a csoportban a bécsi késő gótikus és a kora reneszánsz kötésektől 1977-ben írt elemzés (421–490.), amit a szerző is enciklopédikus jelentőségűnek tartott, hiszen 1996-ban, a kötetek megjelenése alkalmából kiegészítésekkel látta el. Az itt említett, magyar könyvtárakban őrzött kódexekre még visszatérünk.

A gyűjteményes kötet harmadik, legterjedelmesebb része (31 tanulmány) a könyvművé-

szet s könyvtártörténet feliratos viseli, zömében az első rész művészettörténeti vizsgálódásait folytatja a későbbi középkortól a korai újkorig, a 17. század közepéig. A már említett lokális indíttatású érdeklődés a felső-ausztriai gyűjtemények története iránt, és a címeliákat bemutató, elemző igyekezet vörös fonalként húzódik végig a kötetben. Elsősorban a korai középkortól fogva jelentős másoló-műhelyekkel rendelkező Salzburgot és környékét részesítette Holter különös figyelemben: 11 tanulmány foglalkozik itt készült kódexekkel. A további súlypontokat is a régió más fontos gyűjteményeiben másolt vagy ott őrzött (Kremsmünster, Lambach, Sankt Florian, Mondsee, Melk, Wilhering, Garsten, Grein) kéziratok jelentik. Ezeket azonban mindig az európai könyvművészet és könyvkultúra összefüggés-rendszerébe helyezi el Holter erudíciója és bámulatos megfigyelőképessége. Ennek a rendszernek figyelembevételét, az asszociációs készség működését azért is könnyű követni, mert az egész kötetre vonatkozó új, összesített mutatókon kívül a szerkesztők szerencsés kézzel meghagyták a mutatókat az egyes tanulmányok végén is.

A már említett, hazai leőhelyű kódexre való utalások nem mindig egyértelműek, vagy nem mindig hivatkoznak a magyar szakirodalomra. Így az „egy budapesti szegények bibliájá”-ra vonatkozó megjegyzésből semmi más nem derül ki, legfeljebb G. Schmidt említett 1962-es tanulmányából lehetne megtudni, hogy a Szépművészeti Múzeum töredékes kódexéről van szó, amit Hoffmann Edith már 1934-ben helyesen datált és lokalizált. A feljebb megnevezett, a bécsi könyvkötőműhelyek termékeit bemutató tanulmányban (1977-ből) a Mathias mester által kötött, az OSZK-ban őrzött Cod. germ. 27 esetében csak szóbeli közlésre hivatkozik Holter, jöllehet a kódex leírása a műhely azonosításával és a kötetstábla fotójával már 1969-ben megjelent.

A főleg kódexfeszteszeti, kötetéstörténeti, kisebb-nagyobb osztrák gyűjteményeket feltáró dolgozatokon kívül találunk olyant is, ami más területen készített a hazai viszonyokkal való összehasonlításra. Ez a tanulmány a melki bencés apátságból kiinduló reformmozgalomnak a könyv-

és olvasáskultúrára gyakorolt hatásáról szól. (763–784.) A témának eddig csak zenetörténeti vetületeivel foglalkozott a szakirodalom. Számunkra azért érdekes ez a 15. század első felében végbe ment folyamat, mert párhuzamba állíthatjuk a pannonhalmi apátságának 1500 körül Tolnai Máté által kezdeményezett, országos kihatású rendi reformjával. Mindkét mozgalom élvezte a királyi udvar támogatását. A melki reform talán már hatott Mátyás kezdeményezésére is, amikor a magyar ciszterci monostorok megújulását szorgalmazta. Tolnait II. Ulászló a királyi kancelláriából nevezte ki Pannonhalma apátjának és adott neki felhatalmazást a magyar bencés házak megreformálására. Mindkét mozgalom, a melki és a pannonhalmi, XII. Benedeknek 1336-ban kibocsátott *Summi magistri* kezdetű, általában csak *Benedictina*-ként emlegetett bullájára nyúlt vissza, ami a fegyelem és a liturgikus kötelezettségek ápolása mellett a tanulmányok folytatását is hangsúlyozta. A melki mozgalom a tudományok ápolásában a bécsi skót bencések monostora szolgált „ugródeszkául”. Az egyetemi tanulmányokat Tolnai is szorgalmazta. Az 1505-ös, II. Gyula pápa által megerősített pannonhalmi kiváltságokba bevételle, hogy a monostor évente két szerzetest küldhet felsőbb tanulmányokra. De Pannonhalma reformjának ugyancsak a Schottenstift volt egyik fő mintája és támogatója. A Tolnai által kiadott *Diurnalét*, ami a Rend liturgikus fegyelmének a megújulását szolgálta, Andreas Pannonius állította össze, aki akkor a bécsi skótoknál élt. A reformnak ugyanis itt is, ott is elsősorban liturgikus kéziratok és nyomtatványok voltak könyvészeti emlékei; nálunk kevesebb, Ausztriában több.

VIZKELETY ANDRÁS

Kovaček, Božidar: Tekelijanumske istorije XIX veka. Novi Sad, 1997. Matica Srpska–Zadužbina Save Tekelija. 242 l.

Szerb–magyar vonatkozású intézménytörténeti monográfiát adott közre Božidar Kovaček, akinek nevét sajtó- és irodalomtörténeti munkákból ismerjük, és akinek köszönhetően (töb-

bek között) tudhatjuk: mit mikor fordítottak Jókai Mórtól szerb nyelvre. Kiváltképpen régióinkban fontos az ilyesfajta vállalkozás, mivel úgy kultúratörténet, hogy sajtó- és kapcsolattörténet is. Ennélfogva nem pusztán a szerb–magyar közös történelem kutatóinak érdeklődésére tarthat igényt, hanem régióink historiájának is lényeges fejezetét láthatjuk Kovaček munkájában. A valójában 1850 és 1952 között működött Tekelijanum (Tököliánium) a pestbudai egyetemeken tanuló szerb ifjak kollégiuma volt, amelyben nemcsak a szerb–magyar és a szerbiai művelődés- és részben politikátörténet későbbi képviselői kaptak szállást, hanem „felügyelő”-ként ott működött a szerb nyelvű irodalmi élet nem egy reprezentatív személyisége is, például az a Jovan Jovanović Zmaj, aki élclapjait (Póth István kutatásaiból tudjuk) Jókaiéról mintázta, annak fordított, amellet, hogy Petőfinek, Aranyak és Madáchnak is szerb áttűtetője volt. Az alapító, Tököli Száva (Sava Tekelija-Popović) magyar nemességet kapott, XVII. század végi szerb bevándorló család sarja, a szerb–magyar egyetértésnek, a közös érdekek érvényesítésének volt elkötelezett küzdője, így az 1790-es szerb kongresszuson a bécsi aspirációk ellen foglalt állást. Bőkezűségét egyként áldhatta a szerb Matica, a Magyar Tudományos Akadémia és a debreceni Református Kollégium. Így természetesnek tarthatjuk, hogy a Tököliániumról nagy elismeréssel írt a magyar sajtó (ennek az anyagnak feltárása Božidar Kovaček érdeme), Tököli születésének századik évfordulóját pedig a magyar kulturális élet is megünnepelte. Debrecenben két dicsőtő vers született, mindkettőt eredetiben és szerb fordításban közli a kötet, az újjvidéki ünnepélyen magyar delegáció vett részt: Podmaniczky Frigyes, Jókai Mór, Toldy Ferenc, Urházy György. A magyar sajtótudósítások részletes beszámolóinak kivonatát is adja Božidar Kovaček kötete.

A műről túlzás nélkül elmondható, hogy a szerb–magyar kapcsolattörténeti kutatások kiemelkedő darabja, és különösen fontossá éppen azért válik, mert a kapcsolattörténeti kutatásoknak általában, a szerb–magyar kulturális